

УДК 343.85:351.853

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.21>**Кулакова Н. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті зазначається важливість охорони об'єктів культурної спадщини як діяльності держави по забезпеченню системи правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини. Така діяльність здійснюється на основі норм міжнародного права та національного законодавства по захисту культурної спадщини. Особливого значення така діяльність набуває під час під час воєнного стану.

Під культурною спадщиною розуміється, відповідно національного законодавства, «пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології».

Збереження і примноження культурної спадщини забезпечується системою правових та організаційно-управлінських заходів, що регулюються Конституцією України, ратифікованих парламентом України міжнародними конвенціями, законодавчими актами щодо забезпечення збереження культурних надбань, серед яких, Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та іншими нормативними актами.

Предметом охорони об'єкта культурної спадщини є характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою. Все це обумовлює актуальність розвитку та впровадження міжнародного законодавства.

З метою обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його вклад у всесвітню культурну спадщину створено Державний реєстр національного культурного надбання, до якого заносяться пам'ятки історії; пам'ятки археології; пам'ятки містобудування і архітектури; пам'ятки мистецтва; документальні пам'ятки. Також до реєстру можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з огляду історії, культури, етнології чи науки.

Необхідність дослідження стану, структури та тенденцій кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти культурної спадщини України обумовлена необхідністю отриманням достовірних даних щодо розповсюдження окремих складів кримінальних правопорушень, характеристики осіб, які їх вчинили на певній території. Знання закономірностей дасть можливість визначити не тільки різноманітні параметри досліджуваних злочинів, але й охарактеризувати осіб, що мають підвищену схильність до їх вчинення. Саме сукупність отриманих знань буде сприяти розробці ефективного прогнозу змін у стані, структурі та динаміці кримінальних правопорушень на території України.

Ключові слова: культура, культурне надбання, культурна спадщина, культурні цінності, охорона, культурної спадщини, об'єкти охорони культурної спадщини.

Kulakova N. V. Criminological Characteristics of Criminal Offences Encroaching on the Objects of Cultural Heritage of Ukraine

Abstract. The article notes the importance of protection of objects of cultural heritage as an activity of the state to ensure a system of legal, organizational, financial, material and technical, urban, informational and other measures to account (detection, scientific study, classification, state registration), prevention of destruction or damage, protection, storage, maintenance, appropriate use, conservation, restoration, repair, rehabilitation, adaptation and museification of cultural heritage. Such actions are based on the norms of international law and national legislation on the protection of cultural heritage. Such activities become especially important during martial law.

Cultural heritage means «landmarks: works of architecture, monumental sculpture and painting, elements and structures of an archaeological character, inscriptions, caves and groups of elements which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science; ensembles: groups of isolated or united buildings whose architecture, unity or relationship to the landscape are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science; sightseeing places: works of man or common works of man and nature, and areas, including archaeological sites, of universal value in terms of history, aesthetics, ethnology, or anthropology».

Preservation and multiplication of cultural heritage is provided by the system of legal, organizational and administrative measures regulated by the Constitution of Ukraine, international conventions ratified by the Parliament of Ukraine, legislative acts on preservation of cultural heritage, among which are the Laws of Ukraine «On protection of cultural heritage», «On protection of archaeological heritage», «On museums and museum business», «On export, import and return of cultural property» and other normative acts.

The subject of protection of the object of cultural heritage is a characteristic feature of the object of cultural heritage, which constitutes its historical and cultural value, on the basis of which this object is recognized as a monument. All this determines the relevance of the development and implementation of international legislation.

To record objects of material and spiritual culture of exceptional historical, artistic, scientific, or other cultural value, which are important for the formation of the national consciousness of the Ukrainian people and determine its contribution to the world cultural heritage, the State Register of National Cultural Heritage was established, which includes stories; archaeological monuments; urban planning and architectural sites; art monuments; documentary attractions. Other objects of exceptional historical, cultural, ethnological, or scientific review value may also be entered in the register.

The need to study the status, structure and trends of criminal offenses encroaching on the objects of cultural heritage of Ukraine is due to the need to obtain reliable data on the distribution of certain compositions of criminal offenses, the characteristics of the persons committing them in a particular territory. Knowledge of patterns will allow to determine not only a variety of parameters of the studied crimes, but also to characterize the persons who have an increased propensity to commit them. It is the totality of the obtained knowledge will contribute to the development of effective forecast of changes in the state, structure and dynamics of criminal offenses in the territory of Ukraine.

Key words: *culture, cultural patrimony, cultural heritage, cultural property, protection, cultural heritage, objects of cultural heritage protection.*

Правова охорона об'єктів культурної спадщини досліджувалася в різних галузях права, а саме вивчалися особливості цивільно-правової охорони культурної спадщини (О.П. Сергєєв, С.Г. Долгов, А.П. Фоков, М.В. Васильєв, І.В. Савельєв), міжнародно-правовий захист культурних цінностей (М.М. Богуславський, Л.М. Галенська, С.Н. Молчанова, Л. Прессуйр (Франція), І. Сейдел-Хохенвелдерн (Австрія), особливості розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти культурної спадщини вивчали (Р.В. Асейкін, В.В. Базелюк, Є.П. Гайворонський, Т.Г. Каткова, Т.В. Каткова, О.С. Кофанова), адміністративно-управлінські аспекти охорони пам'яток культури (А.М. Артюнян, Н.Д. Бобоедова, В.Я. Настюк та ін).

Незважаючи на значний внесок вітчизняних та зарубіжних вчених особливості охорони культурного надбання потребує подальшого наукового дослідження, а саме надання характеристики стану і тенденцій кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти культурної спадщини. Оскільки ситуація, що склалася в державі потребує постійного реагування на різноманітні загрози, які обумовлені військовою агресією РФ, особливого значення набуває збереження, охорони культурної спадщини. Необхідність охорони об'єктів культурної спадщини залежить, насамперед, від такої сукупності обставин, що обумовлюють діяльність держави по забезпеченню системи правових, організаційних, фінансових, матеріально-тех-

нічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини [1]. Така діяльність здійснюється на основі норм міжнародного права та національного законодавства по захисту культурної спадщини. Особливого значення це набуло під час воєнної агресії РФ.

Під культурною спадщиною розуміється «пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології».

Предметом охорони об'єкта культурної спадщини є характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою. Все це обумовлює актуальність розвитку та впровадження міжнародного законодавства [1].

З метою обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його вклад у всесвітню культурну спадщину створено Державний реєстр національного культурного надбання, до якого заносяться пам'ятки історії; пам'ятки археології; пам'ятки містобудування і архітектури; пам'ятки мистецтва; документальні пам'ятки. Також до реєстру можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з огляду історії, культури, етнології чи науки [2].

Важливість дослідження стану, структури та тенденцій кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти культурної спадщини України обумовлена необхідністю отримання достовірних даних щодо розповсюдження окремих складів кримінальних правопорушень, характеристики осіб, які їх вчинили на певній території. Знання закономірностей дасть можливість визначити не тільки різноманітні параметри досліджуваних злочинів, але й охарактеризувати осіб, що мають підвищену схильність до їх вчинення. Саме сукупність отриманих знань буде сприяти розробці ефективного прогнозу змін у стані, структурі та динаміці кримінальних правопорушень на території України.

Розуміння реальної ситуації, її можливого розвитку визначить комплекс заходів різноманітних за своїм характером – соціально-економічних, нормативно-правових, оргштатних, правоохоронних, соціально-психологічних та культурно-виховних заходів коротко-, середньо- та довгострокового характеру, які необхідно вжити для забезпечення ефективної діяльності щодо запобігання, виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень [3; 12].

З 24 лютого 2022 року 469 об'єктів культурної спадщини в п'ятнадцяти регіонах України було серйозно пошкоджено або зруйновано військами РФ. Збитки вже становлять сотні мільйонів гривень [4].

Найбільша кількість була вчинена у таких областях – Донецькій 30,0% (129), Харківській 22,1% (104), Київській 16,8% (79) та Луганській 12,1% (57).

В інших областях була вчинена менша кількість кримінальних правопорушень проти об'єктів культурної спадщини – в Чернігівській 8,1% (38), Сумській 5,9% (28), Запорізькій області 3,8% (18), Миколаївській 2,1% (10), Житомирській 1,2% (6); Херсонській 1,2% (6), Києві 1,0% (5), Дніпропетровській 1,0% (5), Одеській 0,85% (4), Вінницькій 0,42% (2), Львівській 0,21% [4].

За даними Міністерства культури та інформаційної політики зазнали пошкодження та руйнування не менше 140 об'єктів культурної спадщини, серед них 23 пам'ятки національного значення (21,5%), 110 пам'яток місцевого значення (78,5%). Окремо необхідно звернути

увагу на те, що було зруйновано 53 релігійні споруди, які перебувають на обліку як пам'ятки архітектури, історії та містобудування [5].

Окремо потрібно зазначити, що і таке кримінальне правопорушення, як «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252 КК України) вчиняється. Протягом шести місяців 2022 року обліковано кримінальних правопорушень звітному періоді – 14, і 2 особам було вручено повідомлення про підозру.

За шість місяців 2022 року також було вчинено «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» (ст. 298 КК України) – 22 кримінальних правопорушення, і 2 особам вручено повідомлення про підозру. З них було вчинено проступки (ч. 1 ст. 298 КК України) -1, а злочини (ч.ч. 2-5 ст. 298 КК України) – 21 [6].

Відповідно Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» під культурними цінностями розуміються – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що має

художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів; колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різноманітні предмети, які, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність [7].

Особливу небезпеку викликають кримінальні правопорушення пов'язані з крадіжками культурних цінностей, які мають високий рівень латентності. Викрадення, а потім торгівля ними – має характер неризикованого та високо прибуткового бізнесу для осіб, що пов'язані з організованою злочинністю. Ці кримінальні правопорушення, від крадіжки культурних цінностей до історичних атерфактів мають розповсюдження у всьому світі, починаючи від країни походження, транзиту, так і призначення. Більша частина крадіжок предметів мистецтва вчиняється не тільки з приватних квартир, але й з музеїв та місць відправлення релігійних обрядів. Це, як правило, ікони, монети, книги, зброя, картини, скульптури та релігійні предмети, золоті та срібні речі.

Чинне кримінальне законодавство [8] передбачає відповідальність за посягання на окремі об'єкти культурного надбання, а саме на культурні цінності, культурну спадщину, пам'ятки культурної спадщини, археологічну спадщину та документи чи унікальні документи Національного архівного фонду. Ефективну роль у запобіганні таким злочинам відіграють підрозділи Національної поліції, а саме оперативники Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції спільно з колегами-правоохоронцями провели 13 санкціонованих обшуків. Було вилучено 6066 предметів, які можуть мати культурну цінність, які змогли вивезти лише двома вантажними автомобілями. За попередніми оцінками, вилучені предмети мають ознаки археологічних предметів: ста-

ровинна зброя та предмети озброєння, прикраси та деталі одягу, керамічний, металевий та скляний посуд. Окрім цього, один з вилучених предметів є стародруком і належить до бібліотечного фонду України [9].

Також необхідно звернути увагу на те, що одним з кримінальних правопорушень, що має високий рівень латентності є контрабанда культурних цінностей. Основним безпосереднім об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, вказаних в диспозиції ч. 1 ст. 201 КК України [8]. Під товарами розуміється будь-яке рухоме майно, в тому числі і культурні цінності, під якими розуміється об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Предметом контрабанди можуть бути як і культурні цінності України, так і культурні цінності інших держав.

Особливого значення сьогодні набуває інформація щодо предметів, які мають культурну цінність. Для цього МВС України створено ресурс, в якому зазначаються всі втрачені або вкрадені предмети, що мають культурну цінність. Через підвищення кількості крадіжок будьте уважними, адже вкрадені цінні предмети злочинці можуть виставляти на продаж. До них належать: картини; ікони; монети; скульптури; антикваріат та інше.

Для цього громадянин можуть впізнали щось з бази розшукуваних культурних цінностей [10].

Тому сьогодні необхідним є створення національної бази даних, що пов'язана з базою

Інтерполу про викрадені та вивезені культурні цінності.

В основі такої бази повинні бути підготовлені описи державних колекцій з використанням стандартів, що дозволяють здійснювати розповсюдження інформації у випадках крадіжки або контрабанди.

Саме тому комплексне розв'язання проблеми охорони об'єктів охорони культурної спадщини можливе при спільній діяльності світової спільноти на основі застосування запобіжних заходів, що передбачені міжнародно-правовими актами. Сьогодні діє система міжнародного захисту культурної спадщини, яка була започаткована починаючи з XIX ст., а саме з Брюссельської міжнародної конференції [11], на якій була приділена увага міжнародно-правовому захисту культурних цінностей, яка отримала назву «Брюссельська декларація про закони та звичаї війни», завданням якої було зменшення страждань людей під час збройних конфліктів держав за допомогою кодифікації законів та звичаїв війни, а також Гаазьких конференцій 1899, 1907, 1954, 1999 рр. [12], що започаткували формування принципів й норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів – мистецтва, історії, археології, давні рукописи й книги, будівлі, в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання, а також окремо – центри зосередження культурних цінностей.

Діючі міжнародно-правові акти по захисту культурних цінностей, безсумнівно володіють значним потенціалом, особливо при розробці системи запобіжних заходів, спрямованих на захист об'єктів культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08 червня 2000 року № 1805-14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14/card2#Card>.
2. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : Постанова КМ України від 12.08.1992 р. № 466 URL :
3. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні. Кол.авт. За загальною редакцією О.М. Джужі. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. – С. 12 (165с.)
4. В Україні запустили проєкт для збору коштів на відновлення зруйнованої росіянами культурної спадщини [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mkip.gov.ua/news/7566.html>.
5. Україна з часів Другої Світової війни не стикалася з таким масштабом злочинів проти культурної спадщини [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mkip.gov.ua/news/7598.html>.
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за шість місяців 2022 року. Офіс генерального прокурора [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya>.

7. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>.

8. Кримінальний кодекс : Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

9. Найбільшу в історії незалежної України незаконну колекцію старожитностей, вилучених у колишнього народного депутата, повернули державі [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mkip.gov.ua/news/7317.html>.

10. Культурні цінності [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mvs.gov.ua/activity/rozsuk/kulturni-sinnosti-1888>).

11. Брюсельська декларація про закони та звичаї війни [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://te.zavantag.com/docs/238/index-23956-5.html>.

12. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>; Конвенція о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>; Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ratification-kit-cultural-property-271004.htm>; Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/treaties-additional-protocol-1.htm>; Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева, 8 июня 1977 года. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb31.htm>; Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни (IX Гаазька конвенція) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakony.com.ua/lawbase/sedcontent.html?id=7243&p=1>.